

KS. ZENON MOŃKA

WYCHOWANIE WIERNYCH DO LITURGII

Jedną z zasad, która stała u podstaw realizowanej po Soborze Watykańskim II reformy liturgicznej było hasło: czynne uczestnictwo wiernych w liturgii¹. To pełne i czynne uczestnictwo całego ludu — czytamy w Konstytucji o liturgii — trzeba mieć na uwadze przy odnawianiu i pielęgnowaniu świętej liturgii. Liturgia bowiem jest pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią ducha prawdziwie chrześcijańskiego². Dalej w innym fragmencie wspomnianej Konstytucji czytamy: „Liturgia jednak jest szczytem, do którego zmierza cała działalność Kościoła i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc. Albowiem prace apostołskie to mają na celu, aby wszyscy stawszy się dziećmi Bożymi przez wiarę i chrzest, schodzili się razem i wielbili Boga pośrodku Kościoła, uczestniczyli w Ofierze i spożywali Wieczerzę Pańską”³.

Tymczasem, gdy wierni gromadzą się w niedzielę na sprawowanie Ofiary Eucharystycznej lub uczestniczą w sprawowaniu innych Sakramentów, to wielu z nich zachowuje się tak, jak „obcy i milczący widowie”⁴ wobec tego, co dzieje się w czasie sprawowania świętych tajemnic. Dlaczego tak jest? Przyczyn jest wiele. Wpływa na to wielowiekowe przyzwyczajenie się wiernych do bierności w czasie sprawowania liturgii,

¹ Wyrażenia: „uczestniczyć” (participare), „uczestnictwo” (participatio) występują w Konstytucji o liturgii aż 25 razy i to najczęściej z bliższym określeniem: „czynnie” (actuosa).

² Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej, 14 (dalej: KL).

³ KL 10.

⁴ KL 48.

nierzadko swoistego rodzaju lenistwo duchowe, spowodowane warunkami współczesnego życia, niekiedy brak wiary, bez której nie ma prawdziwego uczestnictwa⁵ oraz pokutujące jeszcze w mentalności wiernych przekonanie, że liturgia jest sprawą wyłącznie osób duchownych — hierarchii kościelnej, a nie sprawą Ludu Bożego hierarchicznie uporządkowanego⁶. Wydaje się, że jedną z istotnych przyczyn tego stanu rzeczy jest brak systematycznego wychowania liturgicznego wiernych.

Spróbujmy więc zatrzymać się na chwilę przy tym problemie, by wyciągnąć kilka wniosków, które mogą się przydać w pracy duszpasterskiej nad pogłębieniem uczestnictwa wiernych w liturgii, a we Mszy św. w szczególności.

1. LITURGICZNY DUCH KAPŁANA-DUSZPASTERZA

Wychowanie wiernych do czynnego udziału w liturgii wymaga najpierw od samych duszpasterzy, którzy działają wśród wiernych, aby byli — jak mówi Konstytucja o liturgii świętej — „przeniknięci duchem i mocą liturgii”⁷. W słowach tych chodzi nie tylko o to, by duszpasterz znał wszystkie przepisy liturgiczne i zgodnie z nimi wykonywał swoje funkcje w czasie sprawowania liturgii, a więc dbał tylko o zewnętrzną poprawność sprawowanych obrzędów liturgicznych. „Przeniknięcie duchem i mocą liturgii” — to sprawność mentalności, całego wewnętrznego nastawienia do liturgii, jakiegoś nowego widzenia spraw liturgii. W przytoczonych wyżej słowach chodzi więc o to, by najpierw sam duszpasterz umiał poprzez znaki, święte obrzędy i teksty dotrzeć do prawdziwego ducha liturgii⁸. Słowem liturgię trzeba sprawować z wiarą, miłością, wewnętrznym zaangażowaniem i pobożnością.

To nowe i głębsze spojrzenie na bogatą rzeczywistość liturgii wymaga od duszpasterzy, by nieustannie pogłębiali osobistą formację liturgiczną⁹. Tylko bowiem wówczas można „głębiej rozumieć to, co spełnia się w świętych obrzędach”¹⁰. Nieodzownym elementem tej formacji jest pogłębianie zdobytej wiedzy liturgicznej, czy to przez udział w organizowanym przez diecezję dokształcaniu, czy też przez systematyczne studium osobiste dokumentów Stolicy Apostolskiej, pouczeń teologicznych

⁵ Por. KL 9.

⁶ Por. R. Zielasko: Laikat w liturgii Kościoła, *Collectanea Theologica*, 3 (1968), 95.

⁷ KL 14.

⁸ Por. R. Zielasko, *Parafialne duszpasterstwo liturgiczne*, *Homo Dei*, 1 (1967), 33 (dalej: HD).

⁹ Por. KL 14.

¹⁰ KL 18.

i pastoralnych zawartych w nowych księgach liturgicznych, instrukcji Episkopatu Polski, zarządzeń biskupa ordynariusza oraz różnych opracowań popularno-naukowych na tematy liturgiczne.

Poznane w ten sposób treści mają duszpasterze wcielać w swoje własne życie oraz życie tych, którzy zostali powierzeni ich pieczy¹¹. „W tej dziedzinie niech owczarnię swoją prowadzą nie tylko słowem, lecz także przykładem”¹².

W ten to właśnie sposób liturgiczny duch kapłana-duszpasterza, jego właściwa wiedza o teologicznym znaczeniu obrzędów liturgicznych, przyczyni się nie tylko do pełnego czci i godności sprawowania liturgii — co już wychowawczo wpłynie na wiernych, lecz stanie się także podstawą do kształtowania ich czynnego i pełnego udziału w liturgii.

2. LITURGICZNE WYCHOWANIE WIERNYCH

Wszelkie wysiłki duszpasterskie związane z udziałem wiernych w liturgii nie przyniosą oczekiwanych rezultatów, jeżeli nie pójdzie z nimi w parze formacja liturgiczna wiernych, czyli świadome i celowe działanie, zmierzające do umiłowania liturgii. Wiernych, a zwłaszcza młode pokolenie chrześcijan, trzeba wprowadzać w liturgię, uczyć jej przeżywania i czynnego w niej udziału. Potrzebę takiego wychowania miał już na uwadze Sobór Watykański II, który w Konstytucji o liturgii świętej mówi: „Duszpasterze niech zabiegają gorliwie i cierpliwie o liturgiczne wychowanie oraz czynny udział wiernych tak wewnętrzny jak zewnętrzny, stosownie do ich wieku, stanu, rodzaju życia i stopnia kultury religijnej, spełniając w ten sposób jeden z głównych obowiązków wiernego szafarza Bożych tajemnic”¹³.

Liturgia, a szczególnie Msza św., w której wierni biorą najczęściej udział, oprócz „oddawania czci Majestatowi Bożemu, zawiera bogatą treść dla pouczenia wiernego ludu”¹⁴. Umiejętne wyjaśnianie wiernym tej treści przez duszpasterza, ukazywanie im teologicznego i życiowego znaczenia różnych czynności liturgicznych, może w znacznym stopniu przyczynić się nie tylko do lepszego rozumienia świętych tajemnic, lecz także do świadomego i czynnego w nich udziału.

Jeżeli zaś chodzi o środki, przy pomocy których może duszpasterz realizować „uświadczenie liturgiczne” wiernych, to należą do nich w pierwszym rzędzie katecheza liturgiczna, w tym także katecheza dorosłych¹⁵.

¹¹ Por. KL 18.

¹² KL 19.

¹³ KL 19.

¹⁴ KL 33.

¹⁵ KL 35; szerzej na ten temat: Fr. Blachnicki, *Katecheza o Mszy św. w świet-*

Z katechezą liturgiczną ściśle się wiąże homilia i to w formie klasycznej, a więc oparta o teksty liturgiczne¹⁶. Wielką przysługę może oddać takiemu uświadamianiu dobry komentarz liturgiczny, który nie tylko uświadamia o znaczeniu danej czynności liturgicznej — niejako „na bieżąco”, ale zachęca do uczestnictwa w niej i to uczestnictwo potęguje¹⁷ — oraz ogłoszenia duszpasterskie, które oprócz charakteru administracyjnego, powinny mieć również charakter liturgiczny, a więc wprowadzający w aktualny okres liturgiczny i przeżywane w danym dniu tajemnice.

Najbardziej systematyczne i konsekwentne wychowanie wiernych do liturgii nie przyniesie jeszcze oczekiwanych rezultatów, jeżeli sama liturgia nie zostanie tak ukształtowana, aby uczestniczyli wierni w niej czynnie.

Odnowiona liturgia pragnie ogarnąć i czynnie włączyć w sprawowanie świętych obrzędów wszystkich wiernych zgromadzonych w świątyni. Domaga się tego sama natura liturgii. „Czynności liturgiczne, jak stwierdza soborowa Konstytucja o liturgii, nie są czynnościami prywatnymi, lecz kultem Kościoła..., a Kościół to lud święty zjednoczony i zorganizowany pod zwierzchnictwem biskupów. Dlatego czynności liturgiczne należą do całego Ciała Kościoła. uwidaczniają je i na nie oddziałują. Poszczególnych natomiast członków dosięgają w różny sposób, zależnie od stopnia święceń, urzędów i czynnego udziału”¹⁸. Dlatego duszpasterz musi ciągle pamiętać o społeczno-kościelnym charakterze Mszy św. Jest on celebrazem, ale za nim stoi cała wspólnota zebrana na wspólną modlitwę. Uczestniczący w niej wierni na mocy przyjętego sakramentu chrztu są wszczępieni w kapłaństwo Jezusa Chrystusa, a przez to uprawnieni i zobowiązani do czynnego uczestnictwa w świętych tajemnicach”¹⁹. Powinno się zatem tak organizować liturgię mszalną, zwłaszcza w niedziele i święta, aby „każdy spełniający swą funkcję, czy to duchowny czy świecki, czynił tylko to i wszystko to, co do niego należy z natury rzeczy i na mocy przepisów liturgicznych”²⁰.

Wspólnota wiernych zebrana na sprawowanie Eucharystii jest więc zróżnicowana hierarchicznie i funkcjonalnie. Jest w niej kapłan przewodniczący zgromadzeniu i spełniający funkcje, w których nikt go nie może zastąpić. Są też i wierni, którym przysługują pewne prawa i funkcje liturgiczne. A więc: lektor, który czyta Pismo św., psalmista, wyko-

le soborowej odnowy liturgicznej, *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 4—5 (1966) 243—254 (dalej: RBL).

¹⁶ Zob. W. Świerżawski, Treść liturgicznej homilii, RBL 1 (1964) 34—40.

¹⁷ Por. R. Zielasko, *Parafialne... duszp...* 36; zob. także: H. Boliński, *Tekst komentarza liturgicznego*, HD 1 (1966) 38—45.

¹⁸ KL 26.

¹⁹ KL 14; por. KK 11.

²⁰ KL 28.

nujący psalm między czytaniem, komentator, wygłaszający uwagi i wyjaśnienia, schola, ministranci usługujący przy ołtarzu, zbierający kolektę w czasie przygotowania darów oraz ci, którzy troszczą się o porządek w zgromadzeniu ²¹.

Pozostali wierni, zgromadzeni na Mszy św., również winni w niej czynnie uczestniczyć. Należy ich do tego uczestnictwa ciągle zachęcać. Konstytucja o liturgii mówi o pobudzaniu wiernych przez duszpasterza do udziału w liturgicznym dialogu z kapłanem-celebransem, do wykonywania odpowiedzi, aklamacji, modlitw, psalmów i pieśni, oraz do zachowania odpowiedniej do okoliczności jednolitej postawy ciała ²². Duszpasterz powinien także stale uświadamiać wiernym, że czynny udział we Mszy św. wyraża się najpełniej nie tylko przez wewnętrzne otwarcie się na słyszane słowo Boże, lecz także przez fizyczny udział w składaniu sakramentalnej Ofiary i jednoczeniu się z Chrystusem przez przyjmowanie Komunii św. Wtedy to czynne i pełne uczestnictwo pozwoli wiernym czerpać z Eucharystii wszystkie owoce, które Chrystus Pan w niej zostawił i daje, a szczególnie pozwoli „z każdym dniem, za pośrednictwem Chrystusa doskonalić się w zjednoczeniu z Bogiem i wzajemnie ze sobą, aby w końcu Bóg był wszystkim we wszystkich” ²³.

Liturgiczna praca duszpasterza z wiernymi dotyczy także bezpośredniego przygotowania obrzędów mszalnych. Wprowadzenie ogólne do Mszału Rzymskiego mówi o obowiązku przygotowania każdej Mszy św. przez rektora kościoła w porozumieniu z wszystkimi, których to dotyczy i z uwzględnieniem sugestii wiernych w sprawach, które do nich bezpośrednio należą ²⁴. W tym celu powinien duszpasterz dokładnie omówić przebieg liturgii z tymi, którzy mają właściwe sobie funkcje do wykonania w czasie Mszy św., „aby każdy w swej dziedzinie wiedział, jaki tekst będzie zastosowany, aby nic nie działo się w ostatniej chwili bez przygotowania. Harmonijny bowiem układ i wykonanie obrzędów znacznie się przyczynia do wytworzenia duchowej jedności wśród wiernych w sprawowaniu Eucharystii ²⁵ — jedności, która w ciągu tygodnia przy pełnieniu obowiązków rodzinnych i zawodowych dnia powszedniego jest po części ukryta, a zostaje ukazana i umocniona w zgromadzeniu eucharystycznym ²⁶.

²¹ Por. *Institutio Generalis Missalis Romani* (dalej: JGMR), w: *Missale Romanum, Editio typica Typis Polyglottus Vaticanis 1970*, n. 63, 64, 66, 68 (tekst polski: RBL 1 (1971) 26—28.

²² KL 30.

²³ KL 48.

²⁴ Por. IGMR 73.

²⁵ IGMR 313.

²⁶ Por. J. Grzeškowiak, *Jedność ducha i różnorodność posług w zgromadzeniu eucharystycznym*, HD 39 (1970) 292.

3 TROSKA O LITURGICZNĄ SŁUŻBĘ OŁTARZA

Z tego, co powiedziano wyżej wynika, że do właściwego przygotowania i wykonania odnowionych obrzędów Mszy św. potrzebny jest zorganizowany zespół liturgicznej służby ołtarza. Zespół ten powinien obejmować następujące grupy służby liturgicznej: lektorów, usługujących przy ołtarzu, tzw. ministrantów oraz scholę i chór kościelny. Wszystkie te grupy pełnią właściwą sobie funkcję liturgiczną²⁷. Aby jednak wykonywały swój urząd „ze szczerą pobożnością i dokładnością, jak to przystoi wzniosłej posłudze i odpowiada słusznym wymaganiom Ludu Bożego” — należy otoczyć je specjalną troską i opieką duszpasterską²⁸.

Wychowanie lektorów i ministrantów, prowadzone przez duszpasterza tak zespołowo, jak i indywidualnie, nie może się ograniczyć tylko do spraw technicznych, takich jak uczenie poprawnego czytania perykop biblijnych i odpowiednich postaw, gestów, czynności i zachowania przy ołtarzu. Dla uchronienia przed rutyną w stosunku do świętych czynności — duszpasterz musi się troszczyć o to, by lektor czytający słowo Boże żył tym słowem na co dzień²⁹ by ci, którzy usługują przy ołtarzu w bliskości Ciała i Krwi Pańskiej, często przystępowali do Komunii świętej. W takich grupach liturgicznych budzą się bardzo często powołania kapłańskie, znajdujące tu właściwe warunki dla swojego rozwoju³⁰.

Sprawowanie obrzędów mszalnych dopełnia i uświetnia śpiew i muzyka liturgiczna. Śpiew bowiem i muzyka podnoszą serca i uczucia, ożywiają wiarę, wyrażają pełniej modlitwę i pomagają głębiej przeżyć wspólnotę³¹. Dlatego duszpasterz powinien otoczyć swoją opieką istniejące w parafii zespoły śpiewacze, takie jak schola i chór kościelny.

Opieka ta nie oznacza konieczności osobistego zaangażowania się w sprawy czysto muzyczne — tym może się zająć odpowiednio przygotowana osoba świecka. Duszpasterz może tylko czuwać nad właściwym rozwojem życia religijnego zespołu; wprowadzać w ducha danego okresu liturgicznego; zaznajamiać ze wskazaniami Kościoła dotyczącymi treści i formy śpiewów mszalnych. Tak utrzymywany kontakt duszpasterski z zespołem będzie budził entuzjazm i zamilowanie dla spraw śpiewu i muzyki religijnej.

²⁷ Por. KL 27.

²⁸ KL 29.

²⁹ Na temat pracy z lektorami zob. T. Pawlicki SJ: Lektor, w: Wprowadzenie do Liturgii, Poznań 1967., 161—166.

³⁰ Por. Wł. Nowak, Liturgiczna Służba Ołtarza w aspekcie budzenia powołań, Wiadomości Arch. Gnieźn., 12 (1974) 278. Autor nadto podaje wiele uwag praktycznych dotyczących prowadzenia ministrantów. Zob. także: Fr. Blachnicki: Ministranci, w: Wprowadzenie do Liturgii, dz. cyt., 166—180.

³¹ Por. KL 112.

*
*
*

Tak to w sposób bardzo ogólny przedstawiają się niektóre tylko sugestie duszpasterskie dotyczące przygotowania wiernych do czynnego udziału w liturgii, a we Mszy św. w szczególności. Istnieje jeszcze cały szereg innych czynników, umożliwiających czynny udział w liturgii, o których tu nie było mowy, np. odpowiednie wyposażenie prezbiterium, urządzenie wnętrza kościoła, cały problem audio-wizualny liturgii itp.

Możliwości oddziaływania liturgicznego jest wiele. Chodzi tylko o to, by duszpasterz wybrał najlepsze i najskuteczniejsze z nich i tak pokierował życiem liturgicznym wiernych, aby oni podczas tego misterium wiary, jakim jest Msza św., „...byli obecni nie jako obcy i milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy tę tajemnicę dobrze rozumieli, w świętej czynności uczestniczyli świadomie, pobożnie i czynnie, byli kształtowani przez Słowo Boże, posilali się przy stole Ciała Pańskiego i składali Bogu dzięki, a ofiarowując Niepokalaną Hostię nie tylko przez ręce kapłana, lecz także razem z nim, uczyli się samych siebie w ofierze i za pośrednictwem Chrystusa z każdym dniem doskonalili się w zjednoczeniu z Bogiem i wzajemnie ze sobą...”³².

³² KL 48.